

УДК 342.1

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.79.2.56>

ЗАСТОСУВАННЯ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ І МЕТОДИК ВИЗНАЧЕННЯ РОЗМІРУ МАЙНОВОЇ ШКОДИ ЗА ЦИВІЛЬНИМИ ПОЗОВАМИ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ЩОДО ОСІБ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВІД ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Таранець К.О.,
*аспірантка Навчально-наукового інституту права
КНУ імені Тараса Шевченка,
адвокат, старший партнер АО «Траст енд Лігал»*

Таранець К.О. Застосування міжнародних стандартів і методик визначення розміру майнової шкоди за цивільними позовами у кримінальних провадженнях щодо осіб, які постраждали від збройної агресії проти України.

У статті авторка досліджує законодавство, сучасні підходи та методики вартісних оцінок при визначенні розміру завданої майнової шкоди, аналізує міжнародний досвід оцінки збитків та можливість застосування відповідних методик та міжнародних стандартів у кримінальних провадженнях. Окреслює головні нормативно-правові акти, якими впроваджується реєстрація збитків, нанесених внаслідок збройної агресії, створені в Україні реєстри, компенсаційні фонди, метою яких є забезпечення отримання потерпілими особами компенсацій як у позасудовому порядку, та і отримання потерпілими особами відшкодування через механізм пред'явлення позову, зокрема, цивільного позову у кримінальному провадженні, а також нормативні розробки в напрямку міжнародних компенсаційних механізмів. Метою статті є аналіз наукових джерел, фахових видань, зокрема, методик та стандартів, що оприлюднені Радою міжнародних стандартів оцінки що давно застосовуються у всьому світі. Обґрунтовано, що у разі належного застосування таких методик, як TEGOVA, RICS, у поєднанні з прийнятими у сучасних умовах методиками (наприклад, Методикою визначення шкоди та обсягу збитків, завданих підприємствам, установам організаціям усіх форм власності внаслідок знищення та пошкодження їх майна у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації, а також упущеної вигоди від неможливості чи перешкод провадженні господарської діяльності) забезпечить достатню обґрунтованість судових рішень прийнятих національними судами. За результатами дослідження зроблено висновок про необхідність дотримання міжнародних стандартів правосуддя, зокрема, що стосуються збору доказів та методик розрахунку розміру завданої потерпілій особі майнової шкоди, з метою безперешкодного виконання судового рішення національної юрисдикції, в тому числі, за кордоном або через міжнародні інституції.

Ключові слова: доступ до правосуддя, відшкодування шкоди у кримінальному провадженні, цивільний позов.

Taranets K.O. Application of international standards and methods of determining the amount of property damage in civil claims in criminal proceedings regarding persons who have been suffered from armed aggression against Ukraine.

In the article, the author examines the legislation, modern approaches and methods of valuations when determining the amount of property damage, analyzes the international experience of damage assessment and the possibility of applying relevant methods and international standards in criminal proceedings. Outlines the main regulatory and legal acts that implement the registration of damages caused by armed aggression, registers created in Ukraine, compensation funds, the purpose of which is to ensure that victims receive compensation both out of court, and that victims receive compensation through the mechanism of filing a lawsuit, in particular, a civil claim in criminal proceedings, as well

as regulatory developments in the direction of international compensation mechanisms. The purpose of the article is the analysis of scientific sources, professional publications, in particular, methods and standards published by the Council of International Assessment Standards, which have long been used around the world. It is substantiated that in the case of proper application of such methods as TEGOVA, RICS, in combination with the methods accepted in modern conditions (for example, the Methodology for determining the damage and amount of damage caused to enterprises, institutions, organizations of all forms of ownership due to the destruction and damage of their property in connection with the armed aggression of the Russian Federation, as well as the lost profit from the impossibility or obstacles to the conduct of economic activity) will ensure sufficient justification of judicial decisions made by national courts. Based on the results of the study, a conclusion was drawn about the need to comply with international standards of justice, in particular, regarding the collection of evidence and methods of calculating the amount of property damage caused to the victim, in order to unhindered execution of a court decision of national jurisdiction, including abroad or through international institutions.

Key words: access to justice, compensation for damage in criminal proceedings, civil action.

Постановка проблеми. Обмежений обсяг нормативних вимог до стандартів та методології визначення розміру завданої кримінальним правопорушенням шкоди, розміру матеріального збитку, проблема відшкодування потерпілим шкоди та відновлення активів, що зруйновані внаслідок збройної агресії проти України, є однією з найбільш актуальних для сучасної правозастосовчої практики та потребує комплексного наукового та прикладного підходу до її вивчення.

Стан дослідження проблематики. Питання *доступу до правосуддя* та прав потерпілого на відшкодування шкоди у кримінальному провадженні досліджували в різні періоди відомі вчені: В.Т. Нор, В.Я. Понарін, С.А. Альперт, О.В. Крикунов, О.П. Кучинська, Ю.В. Циганюк, В.О. Гринюк, О.Ю. Костюченко, В.П. Шибіко, Є.В. Демченко, Л.Л. Нескороджена, М.В. Сіроткіна, Б.Л. Ващук, Ю.В. Поздняков та інші науковці. Втім, широкомасштабні військові дії на території України, внаслідок яких правам як фізичних, так і юридичних осіб, завдано значної шкоди, необхідність притягнення винуватих осіб до відповідальності та отримання потерпілими особами відшкодування, зумовлює необхідність дослідження нових теоретико-правових та прикладних підходів у даній темі.

Виклад основного матеріалу. За загальним підходом, визначеним ст. 128 КПК України, якщо особі, якій кримінальним правопорушенням або суспільно небезпечним діянням завдано майнової або моральної шкоди, така особа має право пред'явити цивільний позов у кримінальному провадженні.

В міжнародних актах право на відшкодування шкоди, заподіяної кримінальним правопорушенням, знаходить своє безпосереднє вираження у Європейській Конвенції з відшкодування збитків жертвам насильницьких злочинів 1950 р., Декларації основних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживань владою 1985 р., Конвенції проти тортур та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність видів поведінки і покарання 1984 р., Європейська Конференція з відшкодування збитків жертва насильницьких злочинів 1983 р. та інші.

Згідно положень Кримінального процесуального кодексу України, потерпіла особа, беззаперечно, має право на відшкодування завданої їй кримінальним правопорушенням шкоди. Разом з тим, підтримуємо міркування М.І. Гошовського та О.П. Кучинської, які зазначають, що процесуальне становище цивільного позивача в кримінальному процесі України свідчить про те, що на ньому лежить не обов'язок доказування, а фактичний тягар доказування наявності підстав, розміру заподіяної шкоди та інших елементів структури предмета доказування за цивільним позовом [1, с. 192].

Збройна агресія, проголошений в Україні воєнний стан, техногенна катастрофа на Каховській ГЕС, експропрійована власність на тимчасово окупованих територіях тощо, всі ці обставини засвідчили необхідність створення принципово нових правопоновлюючих механізмів, та методик оцінки, здатних забезпечити своєчасне відшкодування шкоди.

Пред'явлення вимоги про відшкодування шкоди, заподіяної кримінальним правопорушенням, безумовно, потребує від *цивільного позивача* попереднього ретельного збору доказів і проведення оцінки майнової шкоди. Окреслюючи загальні засади оцінки збитків, завданих майну та майновим правам внаслідок збройної агресії, можливо виділити такі види оцінок: судова експертиза, незалежна оцінка, стандартизована оцінка та аналітична оцінка.

Аналізуючи національні нормативні акти з окресленої проблематики, можна дійти висновку, що законодавча база України з даного питання формується як на власній основі, так і з врахуванням міжнародних правових актів та стандартів. І, з урахуванням істотної зміни обставин, не достатнім вбачається використання виключно національної нормативної бази, що приймалась, здебільшого, до повномасштабного вторгнення, зокрема: Постанови Кабінету Міністрів України № 116 від 22.01.1996 р. “Про затвердження порядку визначення розміру збитків від розкрадання, нестачі, знищення (псування) матеріальних цінностей”, Постанови Кабінету Міністрів України № 284 від 19.04.1993 р. “Про порядок визначення та відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам”, Наказу Міністерства юстиції України № 53/5 від 08.10.1998 р. “Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень” та інші акти.

Така прискіпливість до складання *цивільного позову у кримінальному провадженні* зумовлена подальшою метою – пред’явити судові рішення до виконання та фактично отримати потерпілою особою суми відшкодування від держави агресора.

Згідно Указу Президента України № 346/2022 від 18.05.2022 р. “Про робочу групу з розробки та впровадження міжнародно – правових механізмів відшкодування шкоди, завданої Україні внаслідок збройної агресії російської федерації” [2] було створено відповідну робочу групу, яка запропонувала міжнародному співтовариству концепцію Міжнародного компенсаційного механізму, який скрадатиметься з трьох компонентів: Реєстр збитків, комісія з розгляду заяв, компенсаційний фонд.

Правові засади Реєстру збитків визначаються Законом України № 2923-IX від 23.02.2023 р. “Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об’єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією російської федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України”, постановою Кабінету Міністрів України № 380 від 26.03.2023 № 624 “Про деякі питання забезпечення функціонування Державного реєстру майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України”, постановою Кабінету Міністрів України №380 від 26.03.2022 “Про збір, обробку та облік інформації про пошкоджене та знищене нерухоме майно внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією російської федерації”.

14 листопада 2022 р. було ухвалено Резолюцію Генеральної Асамблеї ООН A/RES/ES-11/5 “Сприяння відшкодуванню та репараціям за агресію проти України” [3], якою визначено необхідність створення міжнародного механізму репарацій за збитки, втрати чи ушкодження, і які витікають з міжнародно – правових діянь Російської Федерації в Україні чи проти України. Вже 17 лютого 2023 р. Уряд Нідерландів схвалив рішення про створення у м. Гаага міжнародної організації Реєстру збитків, завданих Україні російською агресією. Вказаний Реєстр має стати першим кластером всеохоплюючого механізму репарацій, що покликаний забезпечити повне відшкодування потерпілим особам завданої Росією шкоди.

В обґрунтування важливості застосування міжнародних стандартів в оцінці шкоди та відповідних розрахунках суми *цивільного позову у кримінальних провадженнях*, що перебувають у провадженні національних судів та відповідачем в яких є російська федерація, варто зазначити, що у досліджуваній категорії справ проблемним залишається питання виконання судових рішень. Особливо враховуючи те, що з 01 вересня 2023 р. для України набуде чинності Конвенція про визнання та виконання іноземних судових рішень у цивільних або комерційних справах (Конвенцію ратифіковано Законом від 01 липня 2022 року № 2342-IX) [4].

Вважаємо, що для отримання реальної змоги примусового виконання таких судових рішень, ухвалених судами України, в інших державах, де знаходиться майно російської федерації і за рахунок чого можливе таке примусове виконання, розрахунок завданої шкоди має, без сумніву, бути прийнятним та визнаним згідно світових стандартів.

Загальні засади оцінки шкоди та збитків завданих потерпілим від збройної агресії, у тому числі, від наслідків техногенної катастрофи визначені Постановою Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 року № 326 “Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих

Україні внаслідок збройної агресії російської федерації” [5]. Відзначимо, що згідно п. 1 Порядку, ним встановлено процедуру визначення шкоди і збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії російської федерації, починаючи з 19 лютого 2014 року.

Також, слід зазначити про прийняття спільного Наказу Міністерства економіки України та Фонду державного майна України “Про затвердження Методики визначення шкоди та обсягу збитків, завданих підприємствам, установам організаціям усіх форм власності внаслідок знищення та пошкодження їх майна у зв’язку із збройною агресією Російської Федерації, а також упущеної вигоди від неможливості чи перешкод провадженні господарської діяльності” № 3904/1223 від 18.10.2022, адже вказана Методика передбачає механізми оцінки (визначення розміру) збитків, завданих підприємствам, установам та організаціям та іншим суб’єктам господарювання, усіх форм власності внаслідок збройної агресії, оцінки (визначення розміру) упущеної вигоди від неможливості чи перешкод у провадженні господарської діяльності зазначеними суб’єктами господарювання, а також оцінки потреб у відновленні майна суб’єктів господарювання, станом на дату оцінки, яка є датою не раніше 24 лютого 2022 року. А оцінка (визначення розміру) збитків (упущеної вигоди), станом на дату оцінки, яка передує 24 лютого 2022 року має здійснюватися шляхом незалежної оцінки згідно із вимогами Закону України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» або судової експертизи (експертного дослідження) згідно із Законом України «Про судову експертизу», із дотриманням методологічного регулювання оцінки майна, яке здійснюється, зокрема, національними стандартами оцінки майна, за наявності вихідних даних та інформаційних джерел, необхідних для проведення оцінки (визначення розміру) збитків. Наказом визначається, щоб збитки в бухгалтерському обліку відображались відповідно до Положень (Стандартів) бухгалтерського обліку, затверджених Міністерством фінансів України, або Міжнародних стандартів фінансової звітності, в залежності від того, яку концептуальну основу використовує підприємство для звітування.

Порівняльний аналіз національних та міжнародних стандартів свідчить про відсутність підчас деяких баз оцінки в Національному стандарті [6].

Погоджуємося з думкою авторів Методичних рекомендацій з Розроблення експертних методик, що прийняття та уведення в дію для обов’язкового застосування положень актуалізованих редакцій загальних та нових окремих міжнародних стандартів в Україні виведе її експертне забезпечення правосуддя на міжнародний рівень [7].

Відтак, для оцінки завданої шкоди *цивільним позивачам у кримінальному провадженні* варто використовувати Міжнародні стандарти оцінки. Наприклад, оприлюднені Радою міжнародних стандартів оцінки що давно застосовуються у всьому світі, у разі їх належного застосування, будуть свідчити про обґрунтованість та узгодженість при їх використанні у національній юрисдикції. Міжнародні стандарти оцінки (International Valuation Standards) зокрема, хоча прямо і не торкаються оцінки від військових дій, проте описані у них поточні методики визначення вартості та нанесеної шкоди мають пряме застосування. Серед них до прикладу можна навести такі розділи як: IVS 104 Базова вартість, що згідно п.20 може визначатись як ринкова, інвестиційна, вартість відновлення, ліквідаційна тощо; IVS 105 Підходи та методи оцінки, передбачає у п. 10.1., що основними підходами до оцінки є ринковий, дохідний та витратний. Стандарти для оцінки активів охоплюють: підприємства та інтереси бізнесу (IVS 200), нематеріальні активи (IVS 210), нефінансові інструменти (IVS 220), інвентар (IVS 230), заводи та обладнання (IVS 300), нерухоме майно (IVS 400), девелоперська нерухомість (IVS 410), фінансові інструменти (IVS 500) тощо [7, с. 4].

Також, існують Європейські стандарти оцінки TEGOVA 2020 [9]. Щодо яких 20 грудня 2022 року Радою з Європейських Стандартів оцінки було видано Керівництво стандартів оцінки в обставинах військового часу [10]. Примітно, що у п. 2.1. згадуваного вище Керівництва, закріплено положення, що обставини війни не виключають Європейських стандартів оцінки, а створюють особливі та складні обставини. Однак важливо розуміти, як вони забезпечують підтримку професійної оцінки в таких екстремальних обставинах, які можуть варіюватися від майна, яке все ще перебуває під ворожою окупацією, до знищеного та пошкодженого майна, включаючи розграбоване майно.

Як і в проекті обговорюваної Методики визначення шкоди, в Керівництві увагу приділено доказам. Так, у п. 4.11. зазначається, що у цьому контексті докази мають бути релевантними залежно від ситуації на: – 23 лютого 2022 року – 20 лютого 2014 року як дня, що безпосередньо передував початку війни на відповідній території, навіть якщо згодом значення могли змінитися.

Крім названих вище, важливим міжнародним стандартом є пакет Глобальних стандартів оцінки RICS (що означає Королівський Інститут Дипломованих Сюрвейсрів), та введені у дію від 31.01.2020 р. У Глобальних стандартах оцінки RICS 2020 розміщено важливі вимоги, що безпосередньо стосуються проблематики оцінки збитків. Насамперед, це стосується припущень і спеціальних припущень при виконанні подібних оціночних робіт, а також вибору відповідної бази оцінки [11].

Серед інших стандартів, що використовуються в інших країнах при встановленні вартості відшкодування завданої шкоди, можна навести Уніфіковані стандарти професійної оціночної практики USPAP (Uniform Standards of Professional Appraisal Practice), Канадські єдині стандарти професійної оціночної практики (Canadian Uniform Standards of Professional Appraisal Practice, CUSPAP) та інші нормативні акти.

Враховуючи викладене, погоджуємось із думкою, висловленою авторами «Порівняльного аналізу нормативних баз виконання вартісної оцінки вартості збитків українських, міжнародних та інших закордонних стандартах», що у тих випадках, коли певні проблемні питання визначення розміру збитків у національній нормативній базі оцінки не визначені, або вимоги Національного стандарту оцінки є аж надто загальними, цілком обґрунтованим слід вважати використання Міжнародних стандартів оцінки та закордонних стандартів. [12, с. 9].

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що подолання виклику з дотримання суворих міжнародних стандартів у доказуванні розрахунку суми шкоди та *цивільного позову у кримінальних провадженнях* в справах про відшкодування збитків завданих під час збройної агресії проти України, саме ретельний збір доказів, здійснення оцінки шкоди з неухильним дотриманням не тільки національних, але і міжнародних стандартів, не тільки дозволить прийняте правосудне судове рішення, але звернути його до виконання як в Україні, так і в інших державах, а відтак, стане гарантією досягнення головного завдання кримінального судочинства.

Список використаних джерел:

1. Гошовський М.І. Потерпілий у кримінальному процесі України. К.: Юрінком Інтер, 1998. С. 192.
2. Указ Президента України №346/2022 від 18.05.2022 р. «Про робочу групу з розробки та впровадження міжнародно – правових механізмів відшкодування шкоди, завданої Україні внаслідок збройної агресії російської федерації». URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3462022-42577> (дата звернення 26.08.2023 р.)
3. Резолюція Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй A/RES/ES11/5 від 14 листопада 2022 року «Сприяння здійсненню правового захисту і забезпечення відшкодування шкоди у зв'язку з агресією проти України» / Resolution of the General Assembly of the United Nations A/RES/ES-11/5 as of 14 November 2022 on Furtherance of remedy and reparation for aggression against Ukraine. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/3994481?ln=en> (дата звернення 26.08.2023 р.)
4. Конвенція про визнання та виконання іноземних судових рішень у цивільних або комерційних справах, м. Гаага, 02.07.2019р., URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973_001-19#Text (дата звернення 26.08.2023р.)
5. Постанова Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 року № 326 «Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії російської федерації», URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення 26.08.2023 р.)
6. Постанова Кабінету Міністрів України № 1440 від 10.09.2003 р. «Про затвердження Національного стандарту № 1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав», URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1440-2003-%D0%BF#Text> (дата звернення 26.08.2023 р.)
7. Розроблення експертних методик: зміст, структура, оформлення (з урахуванням міжнародних стандартів, прийнятих в Україні): метод. рек. / О.Г. Рувін (голова авт. кол.), А.О. Полтавський (заст. голови авт. кол.), Т.В. Будко, Т.Д. Голікова, О.І. Жеребко, А.М. Камінський, М.П. Молибога, В.В. Назаров; за заг. ред. О.Г. Рувіна, С.Г. Кримчука, А.В. Свінцицького. 2-ге вид., перероб. та допов. Київ: КНДІСЕ, 2021. С. 4. URL: <https://m3rkxutm8pk3eqap15unjvb3gips8uao.cdn-freehost.com.ua/wp-content/uploads/2021/06/sdwdwswa-1.pdf> (дата звернення 07.09.2023 р.).

8. International Valuation Standards Council, 20 St Dunstan's Hill, LONDON, EC3R 8HL, UK United Kingdo, effective 31 January 2022. URL: https://viewpoint.pwc.com/dt/gx/en/ivsc/international_valuat/assets/IVS-effective-31-Jan-2022.pdf (дата звернення 26.08.2023 р.).
9. European Valuation Standards 2020, 9-th edition. The European Group of Valuers' Association. URL: https://tegova.org/static/72fa037473e198cbd428e465158bcfdb/a6048c931cdc93_TEGOVA_EVS_2020_digital.pdf (дата звернення 26.08.2023).
10. Керівництво стандартів оцінки в обставинах військового часу. Рада з Європейських стандартів оцінки, 20.12.2022 р. URL: https://www.spfu.gov.ua/userfiles/files/k_TEGOVA.pdf (дата звернення 26.08.2023).
11. RICS Valuation – Global Standards. Red Book. Effective from 31 January 2020. Published by the Royal Institution of Chartered Surveyors (RICS), Parliament Square, London, SW1P 3AD, UK. ISBN 978 1 78321 383 2. URL: <https://www.rics.org/profession-standards/rics-standards-and-guidance/sector-standards/valuation-standards> (дата звернення 26.08.2023 р.).
12. Маркус Я.І., Поздняков Ю.В., Максимов С.Й. Порівняльний аналіз нормативних баз використання вартісної оцінки вартості збитків в українських, міжнародних а інших закордонних стандартах. С.9. URL: <http://www.afo.com.ua/doc/Comparative-analysis-of-regulatory-bases-for-damages-value-appraising.pdf> (дата звернення 26.08.2023 р.).